

УДК 341.95

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ШЕТЕЛДІКТЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Секенова Динара Бахытбековна

sekenova_dinara@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ заң факультеті
Халықаралық құқық мамандығының 3-курс студенті
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қаласы
Ғылыми жетекші – Сейдеш Б.Б.

Аннотация

Ғылыми мақаланың тақырыбы: Халықаралық жеке құқықтағы шетелдіктердің азаматтық жағдайын жалпы ғалымдардың ойларымен саралап, түсінігін ашып өту.

Ғылыми мақаланың мақсаты: Бұл мақала, шетел азаматтарының құқықтары мен еркіндігінің түсінігін ашу. ХЖҚ-ғы ғалымдардың еңбектерінен толық шетел азаматтарының жағдайын түсіндіріп, олар қандай құқыққа сүйене алатындығы анықтау.

Ғылыми мақаладағы кілт сөздер: ТМД, ХЖҚ, позиция, заңнама, Ангехориг, әдет-ғұрып, норма, мемлекет, преференция, *lex personalis*.

Ғылыми мақаланың қорытындысы: Қорытындылай келе, біз бұл мақалада шетел азаматтарының құқықтарын саралап, ғалымдардың көзқарастарына сүйеніп талдап өттік. Олардың құқықтары қалай айқындалады, қандай еркіндікке ие деген сұрақтарға жауап жазып өттім.

Аннотация

Тема научной статьи: Анализировать гражданский статус иностранцев в международном частном праве и взгляды ученых.

Цель научной статьи: Эта статья является объяснением прав и свобод иностранцев. Из работ ученых МЧП объясняют положение полноценных иностранцев и определяют, на какие права они могут положиться.

Ключевые слова в научной статье: СНГ, МЧП, позиция, законодательство, Ангехориг, культура, норма, государство, преференция, *lex personalis*.

Итоги научной статьи: В заключение мы проанализировали права иностранцев и ученых на основе их мнений и ответили на вопросы о том, как определяются их права и их свободы.

Annotation

Theme of a scientific article: To analyze the civil status of foreigners in international private law and the views of scientists.

The purpose of the scientific article: This article is an explanation of the rights and freedoms of foreigners. From the works of scholars, EMEs explain the situation of full-fledged foreigners and determine what rights they can rely on.

Keywords in a scientific article: CIS, MPP, position, legislation, Angehorig, culture, norm, state, preference, *lex personalis*.

The results of a scientific article: In conclusion, we analyzed the rights of foreigners and scientists based on their opinions and answered questions about how their rights and their freedoms are determined.

Бүгінгі таңда халықаралық жеке құқық салыстырмалы түрде жас құқық және юриспруденция саласы ретінде толық қалыптаспағандығын, отандық заң ғылымының көптеген категориялары мен институттары олардың қалыптасуының бастапқы сатысында тұрғандығын айтуға болады. Сондықтан, ХЖҚ көптеген қағидалары, оның ішінде шетелдіктердің мәртебесі әлі дұрыс анықталмаған және жүйеленбеген болуы мүмкін. ХЖҚ және оның жекелеген институттары үшін принциптердің толық жүйесі туралы айтуға әлі ерте. Біздің міндетіміз - шетелдіктердің азаматтық мәртебесінің негізгі қағидаттары ретінде ұлттық режимнің қағидаттары, ең қолайлы мемлекет, өзара түсіністік пен кері кету принциптерінен құралған «шетелдіктердің құқығын» теориялық тұрғыдан талдау және негіздеу. Олар қазіргі заманғы заңдарда және халықаралық-құқықтық актілерде аз немесе аз анық жазылған ұзақ уақыттық сынақтан өтті. Олардың шетелдіктердің құқықтық мәртебесі үшін шешуші мәні бұдан былай үлкен күмән тудырмайды. Алайда, аталған құқықтық категориялардың маңыздылығы олардың ғылыми даму дәрежесін көрсетпейді. Ішкі саяси тұрақтылық, экономикалық өсудің жоғары қарқыны, табиғи ресурстардың бай қорлары, батыстық өлшемдерге, азаматтық заңдарға сай келетін, халықтың жалпы толеранттылығы жағдайында жауап беретін елдегі қолайлы инвестициялық ахуал Қазақстанды көптеген шетелдіктер үшін тартымды етеді. Шетелдік қатысудың артуы мемлекет тарапынан тиісті құқықтық реттеуді талап етеді, бұл шетелдіктердің құқықтары, бостандықтары мен міндеттеріне арнайы арналған заңнамалық нормалардың арнайы реттелетін массивін жасауға әкелді. Шетелдіктердің елде болуының әртүрлі мақсаттары мен себептері олардың мәртебесін нақты құқықтық реттеуге айтарлықтай әсер етеді. Ең алдымен, ұлттық құқық субъектілерінің осы санатын заңнамалық түрде анықтау қажет, олар шығу еліне және онда болу мерзіміне қарамастан шетелдіктер болып табылады. Қолданыстағы терминологиялық алшақтық жалпы және нақты ұғымдардың шекарасын бұзады, тиісті құқықтық нормалардың шын адресаттарын анықтау процесін қиындатады және құқық қолдану практикасында қателіктер мен теріс қылықтарды тудыруы мүмкін. Шетелдіктердің құқықтық мәртебесін реттеудің сараланған құқықтық тәсілі «шетелдіктердің құқықтық мәртебесі (позициясы)» нормативті шекараларын объективті түрде (адамдардың осы санатына бағытталған құқықтар, бостандықтар, міндеттер мен кепілдіктер туралы құқықтық нормалар жүйесі ретінде) және «шетелдіктердің құқықтық мәртебесі» нақты айқындалуына әкеледі. субъективті мағынада (субъективті құқықтар мен міндеттер жиынтығы ретінде). Шетелдіктердің құқықтық субъектілігі азаматтық-құқықтық салада барынша толық іске асырылатындығына байланысты жеке құқық қағидаттары шетелдіктердің құқықтық мәртебесіне объективті мағынада үстемдік етеді және «шетелдіктердің құқықтары» жеке халықаралық құқық жүйесінде дербес институт ретінде енеді деп айтуға болады. Шетелдіктердің құқықтық мәртебесіне жалпы сипаттама бере отырып, В.И.Кисил мен В.П.Пастухов «шетелдіктердің құқықтық мәртебесін» құқықтар мен міндеттер жиынтығы ретінде және «шетелдіктердің құқықтық мәртебесінің құқықтық институты» деп дұрыс бөледі, бұл «байланысты нормалардың жиынтығы». ішкі және халықаралық құқықтың әртүрлі салалары »[1]. ХЖҚ саласындағы алжирлік маман М.Исад: «Бір елдің азаматтары қысқа мерзімге немесе тұрақты тұруға немесе кәсіби қызметке жиі басқа елдерге кетеді. Көлік пен туризмнің дамуы адамдарға бүгінде көп саяхаттауға мүмкіндік берді. Тарихи және саяси себептер халықтың шет елдерге қоныс аударуына әкеледі. Шетелдіктердің құқықтары мен олардың міндеттерін анықтау қажет. Тиісті нормалардың жиынтығы шетелдіктердің құқықтық мәртебесі деп аталды »[2]. Басқаша айтқанда, объективті және субъективті мағынада «шетелдіктердің құқықтық мәртебесін (мәртебесін)» ажыратуға болады. «Шетелдіктердің құқықтық мәртебесі» объективті көрінісі әдетте «шетелдіктер (шетелдік азаматтар) туралы заңнама» деп аталады, және батыстық құқықтық доктриналарда ол «шетелдіктердің құқығы» деп аталды. ТМД елдерінің заңнамасы мен құқықтық доктринасында бұл термин өте сирек

кездеседі. Тек М.М. Богуславский мен А.Л.Маковскийдің еңбектерінде берілген осы нормативтік кешенге ғылыми талдау жасалған. Сонымен қатар, егер М.М. Богуславский «шетелдіктер құқығы» еуропалық тұжырымдамасын посткеңестік кеңістіктегі (Ресей мен ТМД-ның басқа елдеріндегі) болашағын өте шектелген бағалаумен салыстырмалы құқықтық зерттеу жүргізсе, онда А.Л.Маковский оны Ресей жүйесінің ажырамас бөлігі ретінде ақтайды. Бұл институт туралы қысқаша айтылған А.Н.Макаровтың еңбектерінде, ол шетелдік қатынастар қатысушы болып табылатын құқықтық қатынастарды реттеудегі кеңестік құқық жүйесіндегі заңдар ережелерінің қақтығысының ерекше орнын негіздеу үшін жасаған. Атап айтқанда, ол былай деп жазды: «Шетелдіктердің құқығы - бұл маңызды заң: ол шетелдіктер қатысатын құқықтық қатынастарды тікелей реттейді. Мазмұндық нормадан айырмашылығы, қақтығыс құқығы ешқашан тікелей құқықтық қатынастарды реттемейді; ол тек осы құқықтық қатынастардың берілген құқықтық тәртіптің әсеріне жататын-жатпайтынын ғана анықтайды, ал азаматтық-құқықтық қатынастар үшін ол көбінесе кең: әртүрлі жергілікті құқықтық бұйрықтардың қайсысы осы құқықтық қатынастарды талқылауға құзырлы. Осылайша, қақтығыстар әрқашан адами қатынастардың заңы емес, заң құқығы болып табылады» [3]. Сонымен, А.Л.Маковский шетелдіктер туралы заңнама жүйесін зерттей келе, «жеке халықаралық құқық екі компоненттен тұрады, олардың біреуі шетелдіктердің құқығы деп аталады, ал екіншісі - «құқық қайшылығы» деген қорытындыға келеді. Сонымен бірге, «шетелдіктердің құқығымен» ресейлік азаматтық адам іс жүзінде азаматтық, еңбек және отбасылық заңнама нормалары жүйесін және оның режимінен босатуды түсінеді. Шетелдіктерге ұлттық режимді берудің жалпы ережесіндегі ерекшеліктерді («нормалардан тыс жағдайлар») қорытындылай келе, ол: «Абсолютті түрде олардың саны ұлттық режим туралы ережелермен бірге шартты түрде» құқық саласы» ретінде белгіленуі үшін жеткілікті үлкен. шетелдіктер» [4]. «Шетелдіктерге қатысты нормалар» туралы айтқанда, ол шетелдіктерді сөздің кең мағынасында білдіреді, яғни. шетелдік азаматтар, азаматтығы жоқ адамдар және шетелдік ұйымдар. «Шетелдіктер құқығы» және «заңдардың қайшылығы» ұғымдары заңнамада жоқ, бірақ ғылыми және білім беру күнделікті өмірде олар жеке халықаралық құқықтың екі негізгі компоненттерін айқындауға ыңғайлы. «Шетелдіктердің құқығы» құрамына кіретін ережелердің жеке құқық қатынастарын («көлденең») реттеуге арналған мақсаты, тиісті ережелердің заңнамада алатын орны айқын дәлелденеді. ТМД елдерінде олар азаматтық, отбасылық, азаматтық іс жүргізу заңнамаларының актілерінде орналастырылған. Өкінішке орай, еңбек заңнамасы еңбекші-мигранттардың мәртебесін жаңа деңгейде реттеу қажеттілігіне қарамастан, еңбек заңнамасы осы сериядан тыс қалып отыр, осыған дейін заң нормаларына қайшылықтарды енгізу әрекеттері сәтсіз аяқталды. Доктрина мен практикада «шетелдіктерге арналған ең төменгі халықаралық стандарт» түсінігі. Ол белгілі бір құқықтық деңгей ретінде қарастырылады, ол, кем дегенде, шетелдіктердің құқығын белгілейтін кез келген мемлекеттің заңнамасына сәйкес келуі керек. Бұл өте анық емес және тұрақты келісім-шарт тәжірибесімен және халықаралық әдет-ғұрыптармен анықталады. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін ең төменгі халықаралық стандартты адам құқықтарымен байланыстыру үрдісі байқалады - ол шетелдіктерге режим орнатқан кезде адам құқықтарына нұқсан келтірмеу туралы талапқа байланысты. М.М. Богуславский «Шетелдіктердің құқығының ең төменгі халықаралық стандарты» адам құқығы туралы декларация мен пактілерде көрсетілген деп санайды [5]. Құқықтық әдебиеттерде заңның қай саласына, яғни «шетелдіктердің құқықтық мәртебесі» олардың құқықтық мәртебесін реттейтін ережелер жиынтығына жатқызылуы керек екендігі туралы әртүрлі көзқарастар айтылды. Шетелдіктердің құқықтық мәртебесі әр мемлекеттің ішкі заңнамасымен де, тиісті мемлекеттердің халықаралық шарттарымен де анықталатыны белгілі. Бұл жағдай кейбір авторларды осы институтты мемлекеттік құқық саласына, басқаларын халықаралық жария құқық саласына, ал басқаларын жеке халықаралық құқық саласына жатқызды. Кез келген елдегі шетелдіктердің құқықтық мәртебесін реттейтін ережелердің барлық жиынтығын құқықтың бірде-бір саласына жатқызуға болмайтыны анық. Кейбір нормалар бір салаға, екіншісіне екіншісіне қатысты, және бұл нормалардың

жиынтығы жан-жақты құқықтық институтты - «шетелдіктердің құқықтық мәртебесін» құрайды. Мемлекеттік құқықтық, халықаралық құқықтық және басқа да құқықтық қатынастар бір-бірімен тығыз байланысты [6]. Шетелдіктердің азаматтық мәртебесіне келетін болсақ, бұл типтегі нормалар, мысалы, шетелдіктердің іс жүргізу құқықтарын анықтайтын ережелер сияқты, И.С.Перетерский, С.Б.Крылов[7], Л.А.Лунц[8], М.М.Богуславский[9], В.П.Звеков [10], А.Л.Маковский жеке халықаралық құқыққа енген. Еуропалық халықаралық заңгер А.Фердросс басқа мемлекеттердің азаматтары үшін белгілі бір құқықтық режим орнататын тиісті құқықтық нормалардың жиынтығы «шетелдіктердің заңы» деп аталады деп жазды. Алайда бұл тұжырым дұрыс емес, өйткені бұл жалпы шетелдіктер алдындағы міндеттемелер туралы емес, тек басқа мемлекеттің азаматтары (Ангехориг) болып табылатын шетелдіктерге қатысты. Ғалымдардың пікірінше, тек басқа мемлекеттердің азаматтарымен ғана мемлекет басқа барлық азаматтарға қатысты ешқандай міндеттемелер алмайды. Барлық басқа адамдар (азаматтығы жоқ адамдар, босқындар және т.б.) халықаралық-құқықтық кепілдемелермен қамтамасыз етілмеген және шетелдіктер санатына кірмейді. «Алайда, адамдар, жалпы халықаралық заңға сәйкес, бұл қорғауды жеке тұлғалар (жеке тұлғалар) ретінде ғана емес, сонымен қатар халықаралық құқықтың кейбір субъектілерінің азаматтары ретінде (Ангехориге) ғана қолданады. Барлық басқа адамдар, жалпы халықаралық құқық бойынша, оның қорғауында емес. » Осылайша, шетелдіктер санатына тек басқа мемлекеттердің азаматтары кіреді және олар халықаралық құқықпен қорғалуы мүмкін[11]. Әдебиеттерде «шетелдіктердің құқығы» табиғаты туралы мәселе шетелдік элементтің қатысуымен қатынастарды реттеу үшін арнайы жасалған ережелер, сондай-ақ мұндай нормалардың құқықтық жүйеде алатын орны туралы мәселе қызу пікірталас туғызады. Төтенше жағдайлар министрлігінің қатаң қақтығыс сипатын қолдаған әйгілі конфликтші М.Вольф өзінің «шетелдіктердің құқығымен» қарым-қатынасы туралы былай деп жазды: «Кейбір авторлар жеке халықаралық құқықтың тақырыбына сілтеме жасап, елдің ішкі заңнамасына сәйкес шетелдіктердің құқықтық мәртебесіне қатысты сұрақтар қояды. Осы айдар бойынша осы мемлекеттің азаматы болып табылмайтын адамдардың құқықтары мен міндеттері қарастырылады. Бұл мәселені халықаралық құқықтың субъектісі ретінде қарастыру керек пе деген мәселе, материалдың орналасқан жеріне қатысты терминология мәселесі болып табылады. Осы жағдайлардың барлығында, тиісті тұлғаның шетелдік азаматтығы «шетелдік элемент» болып табылады. Бірақ осыған байланысты туындайтын мәселе қай елдің ішкі заңнамасында қолданылуы керек емес, сол елдің ішкі заңнамасы жоғарыда аталған мәселелерді қалай шешетіндігінде. Мұндай проблемалар құқықтық жағынан да, саяси жағынан да проблемалардан өте ерекшеленеді. заңның қолданылуына қатысты. Осы себептерге байланысты мұндай проблемаларды осы зерттеуден шығарған дұрыс деп есептеді ». Неміс ғалымы Л.Раапе «шетелдіктерге қатысты заңды одан әрі жеке халықаралық құқықтан ажырату керек, бұл ... құқық нормаларына қайшы емес, маңызды» деп санайды. Екінші жағынан, бұл ережелер құқықтың әр алуан салаларына қолданылады, сондықтан жеке құқыққа ғана емес, процедуралық, бәсекелестік, әкімшілік құқыққа және т.б. Осы тұрғыдан алғанда, шетелдіктерге қатысты заң, жеке халықаралық құқықты қоспағанда, ішкі заңнаманың барлық мүмкін бағыттары бойынша ережелер жиынтығы болып табылады. » Осылайша, неміс және англо-американдық доктриналар «шетелдіктердің құқықтарын» жеке халықаралық құқыққа қосуға қарсы. Х.Шак атап өткендей, Германияда ХЖҚ туралы ғылым ұзақ уақыттан бері өз тақырыбын тек заңнаманы қолдануды реттейтін заңда қарастырған ... Шетелде ХЖҚ ұғымы көбінесе кеңірек түсінілді. Осылайша, Францияда дәстүрлі түрде «ұнамсыз халықаралық прав» «конфлитс де лоис» -тен басқа, шетелдіктердің позициясы мен азаматтығы мәселелерін реттейтін заңдарды, сондай-ақ барлық халықаралық азаматтық іс жүргізу құқығын қамтиды («Конфликттер де юрисдикциялар»)[12]. Л.А.Лунц «шетелдік азаматтың азаматтық-құқықтық қабілетін мойындауы жанжал шығарудың қажетті шарты болып табылады: шетелдіктердің қатысуымен қарым-қатынастағы жанжал проблемасы, өйткені бұл қатынастар құқықтық қатынастар ретінде қарастырылады, ал шетелдіктер заңды тұлға

ретінде қарастырылады. Егер оның құқық қабілеттілігі шектеулі болған жағдайда ... жанжал туындайтын мәселе болмаса, шетелдіктің құқығын анықтайтын заңды таңдау туралы мәселе туындамайды» [13]. Көптеген мемлекеттерде «шетелдіктер құқығы» түсінігі қолданылады, ол қоғамдық құқық саласындағы шетелдіктерге арналған арнайы режимді анықтайды. Әдетте «шетелдіктер құқығы» қоныс аударуға, жұмысқа орналасуға және т.б. қатысты ережелерден тұрады. Сондай-ақ, «шетелдіктердің құқығы» деген сөз шетелдік азаматтардың құқығын шектейтін нормалардың жиынтығы ретінде түсінілуі керек. Шектеулер негізінен қозғалу құқығына, белгілі бір кәсіппен айналысу құқығына, жылжымайтын мүлік сатып алу құқығына қатысты. Әдетте «шетелдіктердің позициясы» жеке халықаралық құқыққа енетін елдер де бар (*la condition des etranger*). Бұл Франция және құқықтық жүйесі француз заңдарының әсерінен қалыптасқан елдер. Көптеген қазіргі заманғы мемлекеттерде, атап айтқанда бұл аймақ егжей-тегжейлі реттелген елдерде (Германия, Австрия және т.б.) шетелдіктердің құқығы әкімшілік құқықтың қосалқы саласы ретінде қарастырылады. «Шетелдіктердің құқығының» құқықтық жүйесіндегі мазмұны мен орны орыс азаматтық қайраткері М.М. Богуславскийдің еңбектерінде егжей-тегжейлі сипатталған, соған сәйкес «шетелдіктердің құқығы» шетелдіктердің ерекше мәртебесін анықтайтын нормалардың жиынтығы болып табылады, бұлар қақтығыс сипатындағы емес, тек қана материалдық мәні бойынша тиісті қатынастарды реттейтін құқықтық. Әдетте «шетелдіктердің құқығы» шетелдіктердің құқықтық жағдайын тар мағынада да, кең мағынада да анықтайды. Тар мағынада, бұл көбінесе әкімшілік-құқықтық сипаттағы нормалар; олар шетелдік азаматтардың құқықтық мәртебесіндегі отандық азаматтардың құқықтық мәртебесіндегі айырмашылықтарға қатысты. Кең мағынада, бұл шетелдік азаматтың мәртебесін анықтайтын барлық ережелер жиынтығы: айырмашылықтарды орнатумен қатар, отандық азаматтармен тең қарым-қатынасты, сонымен бірге белгілі бір мемлекет шеңберіндегі шетелдік азаматтың іс-әрекеті үшін қажет ережелерді мойындау» [14]. «Шетелдіктердің құқығының» мәні мен мазмұнын негіздеудің негізгі тәсілдерін қарастыру барысында басты сұрақ: «шетелдіктер құқығы» тәуелсіз құқық саласы болып табыла ма, әлде ол жеке халықаралық құқық жүйесіне кірді ме, әлде ол толыққанды заң институты ма? Өкінішке орай, отандық заң ғылымында «шетелдіктердің құқығы» ұғымы әзірленбеген. Қазіргі заңнама мен құқықтың жай-күйіне келетін болсақ, М.Сәрсембаевтың басшылығымен «Халықаралық жеке құқық» атты қазақстандық оқулықтың авторлары, одан кейін М. Богуславский былай деп жазды: «Қазақстанда, ТМД мен Шығыс Еуропаның басқа мемлекеттеріндегі сияқты, «шетелдіктердің құқығы» құқық жүйесіндегі тәуелсіз сала болып саналмайды, өйткені тиісті нормалар реттеу тақырыбындағы құқықтың түрлі салаларына қатысты. Алайда, кейбір авторлардың пікірінше, шетелдіктердің жағдайын жан-жақты құқықтық реттеу орынды деп санайды, мұны Қазақстанда «Қазақстан Республикасындағы шетелдік азаматтардың құқықтық мәртебесі туралы» Жарлықтың қабылдануы растайды. Шетелдіктердің құқықтық мәртебесін реттейтін ережелердің барлық жиынтығын заңның бірде-бір саласына жатқызуға болмайды. Осы ережелер жиынтығы толыққанды институт - «шетелдіктердің құқықтық мәртебесі» құрайды. Жеке халықаралық құқықтың нормалары шетелдіктердің мүліктік, жеке мүліктік емес, отбасылық, еңбек және іс жүргізу құқықтарын реттейді» [15]. Қоғаммен байланыс саласы бар, оған мемлекет, әдетте, тек өзінің азаматтары мен оның ұйымдары қатыса алады. Бұл мемлекеттік құқықтың саласы, ең алдымен, оның мемлекеттік билік органдарын қалыптастыру шарттары мен тәртібін анықтайтын бөлігі. Ішкі (ұлттық) заңның бұл бөлігі үшін шетелдіктер жоқ сияқты. Олар бұл құқықтарды пайдаланбайды және мемлекет өзінің азаматтары мен ұйымдарына жүктейтін немесе жүктейтін міндеттерді атқармайды. Әдетте, мұндай нормалар тікелей тыйым салу немесе шектеулер түрінде тұжырымдалмайды. Керісінше, олар тиісті құқықтарды оң нысанда береді, бірақ тек өз азаматтарына ғана мүмкіндік береді, осылайша шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдарға тиісті құқықтардың болуы мүмкін еместігін анықтайды [16]. Елге кіру, оның аумағы арқылы өту және оны қалдыру туралы көші-қон заңнамасының нормалары азаматтық-құқықтық қатынастарға қатысудың алғышарттары ретінде, көптеген жағдайларда шетелдік заңды

тұлғалардың заңды құқықтары мен міндеттемелерінің орындалуын қамтамасыз етеді. Жеке тұлғалардың ғарышта, оның ішінде мемлекеттік шекаралардан еркін қозғалу құқығы азаматтық-құқықтық қабілеттіліктің құрамдас бөлігі ретінде енгізілгені кездейсоқ емес. Жеке меншік халықаралық құқықтың «шетелдіктер құқығын» өзара байланыстыруы шетелдіктердің құқықтық мәртебесін зерттеушілерді, ең алдымен, «шетелдіктер құқығы» мен жеке халықаралық құқықтың өзара байланысы мәселесіне баса назар аударуға мәжбүр етті. Халықаралық жеке құқыққа «шетелдіктердің құқығын» қосу немесе енгізу мәселесі туындады, бұл зерттелген нормалар тобының құрылымына әсер етті. Олар «шетелдіктердің құқығы» тұжырымдамасына жақындағанда, оның нормаларын жеке халықаралық құқық нормаларынан ерекшелейтін ерекшеліктерге тоқталды. Біздіңше, құқық қайшылықтары құқықтық нормалардан тұрады, олардың мақсаты жеке (халықаралық) ауыртпалықпен жеке құқықтық қатынастарды құқықтық реттеу болып табылады. «Шетелдіктердің заңы» сияқты, құқық қайшылығы шетелдіктердің мәртебесін құқықтық реттеу механизміне, оның жеке заңдық жағына кіреді. Рас, бұл әр түрлі әдістермен жүзеге асырылады: мазмұндық құқықтық реттеу артықшылықтар (преференциялар) мен шектеулерді тізбелеу арқылы құқықтар мен міндеттемелерді тікелей шоғырландыру арқылы қамтамасыз етіледі; Соқтығысу әдісі белгілі бір жағдайға барынша бейімделген және ЭММ мақсаттарына қол жеткізуге ықпал ететін тиісті ұлттық құқықтық тәртіпке (ұлттық құқықтық жүйеге) сілтеме жасаудан тұрады. Демек, қақтығыс нормасы - сол нормалар мазмұнының ажырамас бөлігі, олармен бірге тиісті қатынастарды реттейді (шетелдіктің құқықтық сипаттамасы жүзеге асырылады). Сондықтан, ғылыми және практикалық тұрғыдан алғанда, «шетелдіктердің құқықтары» жүйесіне шетелдіктердің жеке құқықтық мәртебесін анықтайтын заңдардың қайшылықтары принциптерін енгізу орынды. Біріншіден, бұл келешектің (*lex personalis*) заңды және құқықтық қабілетін анықтау мәселелеріне қатысты. Бұл нормативтер әсер ету әдісіне қарамастан, құқықтық реттеудің біртұтас субъектісін - шетелдіктердің құқықтық мәртебесін біріктіреді. Шынында да, бұл ерекше қақтығыстың және мазмұнды ережелердің кешенді әсерін анықтайтын шетелдік элементпен құқықтық қатынастарды қиындататын субъектінің сыртқы сипаты. Құқықтың жалпы теориясынан белгілі болғандай, саладағы негізгі жүйелік-фактор факторы құқықтық реттеу пәні болып табылады. Шетелдіктер өздерінің жеке құқықтық қатынастардың (азаматтық, отбасылық еңбек) белсенді қатысушылары ретінде көрінетіндігіне байланысты, «шетелдіктердің құқықтарының» басым жеке табиғаты туралы айту және осы нормативтік-құқықтық базаны мемлекеттік-жекеменшік серіктестікке қосу қажет [17]. Шынында да, жеке заң фирмасы құрамына мазмұнды ережелерді енгізудің қарсыластары «жеке халықаралық құқықтың саласына азаматтық құқық және шетелдік жеке және заңды тұлғалардың құқық қабілеттілігі кіреді; шетелдік жеке және заңды тұлғалардың мүліктік қатынастары; сыртқы экономикалық (сауда, делдалдық, монтаждау және құрылыс және т.б.) келісімдерден туындайтын қатынастар; қаржылық-несиелік және есеп айырысу қатынастары; шетелдік жеке және заңды тұлғалардың зияткерлік жұмыс нәтижелерін (авторлық құқық, патент және т.б.) пайдалану жөніндегі қатынастар; шетелдік жүктерді тасымалдауға байланысты қатынастар; шетелде орналасқан мүлікке қатысты мұрагерлік қатынастар және басқалар. Өз табиғаты бойынша, бұл азаматтық қатынастар, яғни әр мемлекеттің азаматтық заңнамасымен реттелетіндер. Құқықтану дегеніміз жеке және заңды тұлғалар арасында туындайтын азаматтық-құқықтық мүлік және байланысты мүліктік емес қатынастар. Біздің зерттеуіміздің қорытындысында, заң әдебиеттерінде атап көрсетілген «шетелдіктердің құқықтары» институтының күрделі сипатына қарамастан, ол ұлттық құқықтың бөлігі ретінде халықаралық жеке құқық болуға ұмтылады деп айтуға болады, өйткені қоғамдық құқық саласындағы шетелдік субъектілердің белсенділігі азаяды. Біздің пікірімізше, осы зерттеу тұрғысында шетелдіктердің жеке халықаралық құқық саласындағы құқықтық мәртебесін анықтайтын ұлттық және халықаралық құқықтық шығу тегінің құқықтық нормалары мен принциптерінің жиынтығын (дәлірек айтқанда, жүйесін) түсіну құқығы «заңдылық» деп түсіну заңды. Осылайша, ішкі халықаралық жеке меншік құқық

жүйесінің ажырамас элементі бола отырып, бұл реттеуші кешен басымдық ретінде азаматтық-құқықтық қатынастарды кең түрде шетелдік қатысумен реттейді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Кисиль В.И., Пастухов В.П. Правовой статус иностранцев в СССР. — С. 28.
2. Иссад М. Международное частное право / Пер. с фр.; Ред. и послесл. М.М.Богуславского; Примеч. Л.Р.Сюкияйнена. — М.: Прогресс, 1989. — С. 14-15.
3. Макаров А.Н. Правовое положение иностранцев в СССР. — М., 1924. — С. 7.
4. Маковский А.Л. Вступительная статья // Правовое положение иностранных граждан в России: Сборник нормативных актов. — М.: Изд-во БЕК, 1996. — С. 24, 25, 26.
5. Богуславский М.М. Права человека и международное частное право // Международное частное право: современные проблемы. — М.: ТЕИС, 1994. — С. 27.
6. Статус иностранцев в СССР / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. — М.: АН СССР, 1984. — С. 20.
7. Перетерский И.С., Крылов С.Б. Международное частное право. — М., 1959. — С. 10-11.
8. Лунц Л.А. Курс международного частного права. — М., 1973. — С. 22.
9. Богуславский М.М. Международное частное право. — М., 1982. — С. 10.
10. Звеков В.П. Международное частное право. Курс лекций. — М.: Норма, 2000. — С. 30.
11. Федросс А. Международное право. — М.: М.: Изд-во иностр. лит., 1959. — С. 340, 572.
12. Шак Х. Международное гражданское процессуальное право: Учебник / Пер. с нем. — М.: Издательство БЕК, 2001. — С. 11.
13. Лунц Л.А. Курс международного частного права. — М., 1973. — С. 22-23.
14. Богуславский М.М. Международное частное право: Учебник для вузов. — М.: Юристъ, 1998. — С. 108-109.
15. Международное частное право: Учебное пособие. 2-е изд., перераб., доп. — Алматы: Ғылым, 1998. — С. 91.
16. Маковский А.Л. Указ. раб. — С. 20.
17. Международное частное право. Учебник / Под ред. Г.К. Дмитриевой. — М.: Проспект, 2000. — С. 9.